

Hrvat. športskomed. Vjesn. 2005; br. 125-128

ISTOZNAČNICE U STRUČNOM JEZIKU MEDICINE, STOMATOLOGIJE I KINEZILOGIJE

SYNONYMS IN THE TECHNICAL LANGUAGE OF MEDICINE, DENTAL MEDICINE AND KINESIOLOGY

Lidija Štefić¹, Branka Krauth¹, Darija Omrčen²

¹ Stomatološki fakultet sveučilišta u zagrebu

² Kineziološki fakultet sveučilišta u zagrebu

SAŽETAK

Pojava velikog broja sinonima česta je u jeziku medicine, stomatologije, kineziologije itd. Ti nazivi imaju svoje podrijetlo u klasičnim jezicima latinskom i grčkom, a ponekad se supojavljaju s nazivima u nekom prirodnom jeziku. Ekonomičnost izričaja je važno obilježje znanstvenog jezika. Osnovno terminološko načelo koje treba poštovati je odabir jednoga naziva i njegova pravilna uporaba. Uporaba nekoga naziva može nametnuti drugačiji odabir, naime, nazivi se odabiru između postojećih istoznačnica na način da se preferira uporaba češće korištenog naziva. Sinonimi se razlikuju s obzirom na svoja semantička polja. Stoga ih je potrebno pažljivije definirati kao riječi koje imaju zajedničko osnovno značenje.

Ključne riječi: istoznačnice, semantičko polje, medicina, stomatologija, kineziologija

SUMMARY

The occurrence of a great number of synonyms is frequent in the language of medicine, dental medicine, kinesiology, etc. Those terms have their etymology in classical languages, namely, Greek and Latin, and they sometimes co-occur with terms originating in an indigenous language. The economy of expression is an important feature of scientific language. The basic terminological principle to be followed is to choose one term and to use it consistently. The usage of a term may impose a different selection, namely the terms are selected among the existing synonyms in such a way that the most frequent term is preferred. Synonyms differ as for the range of their semantic fields. They should therefore be more carefully defined as words having a common prototype or core meaning.

Key words: synonyms, semantic field, medicine, dental medicine, kinesiology

Primljeno 12. 09. 2005., prihvaćeno 15. 11. 2005.

UVOD

Sinonimija se može opisati kao koegzistencija u jednome jezičnome sustavu dvije ili više riječi s istim ili približno istim sadržajem, a različitim izrazom. Pitanje postojanja potpunih sinonima još je uvijek aktualno, kako u lingvistici, tako i u registrima, odnosno jezicima struka. Pojava velikog broja sinonima česta je i u medicini, stomatologiji, kineziologiji itd. Najčešće se radi o nazivlju čija je etimologija u klasičnim jezicima, grčkom ili latinskom, a koje se onda sup pojavljuje s domaćim istoznačnicama. Sinonimija se smatra najvažnijim semantičkim odnosom u mentalnom leksikonu čovjeka (6).

Ipak, sinonimni nazivi odraz su nesređenosti nazivlja određene struke ili različitosti stavova pojedinih stručnjaka (4). Stoga bi ih trebalo izbjegavati, čime se, između ostaloga, poštuje načelo ekonomičnosti te je upravo zakon jezične ekonomičnosti ono što ne dopušta riječima da budu apsolutni sinonimi. Ekonomičnost izričaja bitno je obilježje jezika znanosti. U jeziku svaka riječ mora nešto raditi kako bi u njemu opstala (7). Osnovno terminološko načelo nalaže odabir jednoga naziva i njegovu dosljednu uporabu. Pri tome odabiru treba paziti na neutralnost stilske razine izričaja kako se ne bi nepotrebno opterećivalo te otežavalo čitanje i praćenje stručne literature. Stoga je uvijek potrebno oslušivati, mjeriti, vagati i provjeravati odabir naziva. Ova ograničenja ne vrijede za opći jezik u kojemu čovjek slobodno, kreativno koristi vlastiti jezik sa svim njegovim mogućnostima, a mogućnosti jezičnog odabira su različite. «U nazivlju su istoznačni oni nazivi kojima se može pridružiti ista definicija i koji imaju istu istovrijednicu na stranom jeziku» (4). Svaka struka mora graditi vlastitu terminologiju poštujući pri tome neka opća načela usustavljanja nazivlja. Primjerice, u hrvatskome jeziku domaći nazivi, dakle, nazivi koji izvorno nastaju u hrvatskom jeziku i nisu posuđenice iz drugih jezika, imaju prednost pred nazivima iz drugih jezika. Zatim, latinski i grčki nazivi imaju, pak, prednost pred nazivima koji se preuzimaju iz, primjerice, engleskog, njemačkog ili nekog drugog jezika. Međutim, uporabna vrijednost nekoga naziva može diktirati drugačiju prosudbu, odnosno odabir termina vrši se između postojećih istoznačnica, pri čemu se konačno odabire onaj koji ima najveću učestalost. Još jedno od načela koje je potrebno slijediti govori o prilagodbi naziva fonološkom, morfološkom, tvorbenom i sintaktičkom sustavu jezika u kojemu dotični naziv nastaje, u ovome slučaju, sustavu hrvatskoga književnog jezika.

METODE

U ovome radu bit će upotrijebljena kontrastivna analiza, odnosno metoda usporedbe između dva ili više različitih jezičnih sustava, odabranog skupa primjera stručnih medicinskih, stomatoloških i kinezioloških naziva u hrvatskom, engleskom, njemačkom i

talijanskom jeziku. Nastojat će se pokazati sličnosti i razlike između četiri jezična sustava.

REZULTATI

Rezultati pokazuju kako se pojedini nazivi u analiziranim jezičnim sustavima ponašaju kao sinonimni nazivi za određene koncepte, ali da se i ovdje potvrdila dobro poznata činjenica kako potpune istoznačnice ne postoje. Kontrastivna je analiza ukazala i na postojanje lažnih parova između analiziranih jezičnih sustava te se naglašava nužnost dobrog poznavanja koncepata i pridruženih im naziva kako bi se, u prvome redu, postigla preciznost izričaja, a time i razumijevanje između govornika, te jezična ekonomičnost karakteristična za znanstveni jezik.

DISKUSIJA I ZAKLJUČCI

Engleski glagol *screen*, čije je podrijetlo od srednjoengleske riječi *screne*, a što je slično francuskom *écran* (str. 1721) (11), može se u hrvatskome jeziku opisati kao podvrgnuti strogo ispitivanju i procjeni. U stručnom jeziku medicine, međutim, taj se glagol koristi u preciznijem značenju skupa laboratorijskih i drugih postupaka za provjeru i ocjenu zdravstvenog statusa pojedinca radi preventive i mogućeg liječenja. U njemačkome jeziku, primjerice, Benner (1) kao sinonim za engleski naziv *screening* koristi termin *Vorfelddiagnostik* s istim značenjem kao i u engleskom i hrvatskom jeziku. Za razliku od njemačkoga jezika koji za termin *screening* ima svoju izvornu istoznačnicu, *Vorfelddiagnostik*, hrvatski jezik nema svoj naziv za ovu tuđicu te se u njemu koristi navedeni anglicizam. Ista je situacija i u talijanskom jeziku (str. 897) (12).

Naziv *anamneza* podrijetlom je iz grčkog jezika – *anamnēsis* - u kojem ima značenje sjećanje (str. 68) (3). Međutim, u medicini i stomatologiji taj se naziv koristi u značenju povijesti bolesti pacijenta, ali *Dorland's Illustrated Medical Dictionary* (3) navodi i značenje imunološka memorija. U engleskom se jeziku izvorni naziv, dakle, *anamnesis*, koristi rjeđe od naziva *medical history*, *case history*, *patient history* (8) te u stomatologiji *dental history*. U njemačkome jeziku se nazivi *Krankheitsgeschichte* i *Anamnese* približno jednako često koriste, a isto je i u hrvatskome jeziku s nazivima *povijest bolesti* i *anamneza*. U talijanskom je jeziku ustaljen naziv *anamnesi*. Dakle, u slučaju engleskoga jezika ogleda se načelo odabira nekog naziva – u konkretnom slučaju taj je odabir bio učinjen na temelju uporabe, odnosno odabran je termin čija je učestalost veća, a ne onaj grčkog podrijetla.

U hrvatskome se jeziku koristi latinizam *recidiv* za koji, istina, postoji prijevodni ekvivalent *povrat bolesti*, ali je latinska posuđenica češća. Naziv *recidiv*, dakle, dolazi od latinskog *recidivum* što je *povrat*, *povratak*. U engleskom jeziku postoji naziv *recidivism* za kojega *Dorland's Illustrated Medical Dictionary* (str. 1432)

(3) navodi na prvome mjestu značenje ponavljanja prekršaja, primjerice, kriminalnog, a isto čini i Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language (str. 1610) (11). Zatim slijedi značenje u psihijatriji kao kronična tendencija prema ponavljanju kriminalnih i asocijalnih uzoraka ponašanja (11). Potonji izvor ne nudi značenje u smislu povrata bolesti, dok Dorland's Illustrated Medical Dictionary (3) to čini. Nazivi koji su u engleskome jeziku češće u uporabi za označavanje koncepta povrata bolesti su, primjerice, nazivi recurrence i relapse. U njemačkome jeziku koriste se nazivi Rezidiv i Rückfall (str. 557 – 9; str. 1066 - 10) – dakle, njemački jezik ima svoju izvornu istoznačnicu latinskoga termina. U talijanskome jeziku koristi se termin recidiva čiji je sinonim ricaduta (str. 827) (12) u nešto manjoj uporabi od spomenutoga naziva recidiva, dok se iz latinskog relapsus, za razliku od engleskog jezika, u talijanskome jeziku nije razvila istoznačnica za recidiv.

Engleski jezik obilježava supostojanje istoznačnica prophylaxis i prevention. Prvi naziv dolazi od grčkog prophylassein (str. 1364) (3) što je čuvati, spriječiti, dakle, koristi se u značenju prevencije, odnosno preventivnog tretmana. U stomatologiji se, primjerice, koriste nazivi dental prophylaxis i oral prophylaxis u istom značenju, a postoji i istoznačnica prevention koja ima veću učestalosti. Kada se radi o stručnom jeziku medicine, stomatologije i kineziologije, onda je uporaba naziva prevention, kako u engleskom, tako i u hrvatskom jeziku, češća od uporabe naziva profilaksa. U njemačkome jeziku postoji tuđica Prävention, ali i izvorna njemačka istoznačnica Vorbeugung. Međutim, imenica Prävention češće se koristi u općem jeziku, a u stručnom jeziku medicine se pojavljuje kao određenica u pridjevskoj funkciji u složenicama poput Präventivmedizin ili se koristi u pridjevskom obliku u izrazu präventive Zahnheilkunde. U njemačkome se jeziku također koristi i tuđica Prophylaxe kao sinonim za Vorbeugung (str. 516 - 9, str. 1017 - 10). U talijanskome jeziku naziv prevenzione ima prednost u odnosu na naziv profilassi koji ima uže značenjsko polje jer se odnosi na sprječavanje svih bolesti, ali posebice infektivnih (str. 774) (12).

Zanimljiva je promjena značenja metaforom. Primjerice, u suvremenom engleskome jeziku se riječ ambulance koristi u značenju prijevoznog sredstva za prijevoz bolesnika do bolnice. Riječ potječe iz latinskoga jezika, odnosno od latinskoga glagola ambulare, što znači hodati. Prvobitno je značenje riječi ambulance u engleskome jeziku bilo poljska ili pokretna bolnica. To je značenje metaforički zadržano u današnjem značenju toga naziva u engleskom jeziku na način da su vozilo hitne pomoći u stvari «pokretna bolnica». Međutim, u hrvatskome jeziku riječ ambulanta je lažni par engleske riječi ambulance. Ono što odgovara u engleskom jeziku hrvatskome pojmu ambulante izražava se nazivima outpatient clinic, examination room, dental office (u stomatologiji) i označavaju prostor koji je statičan i u kojega pacijenti

dolaze radi pregleda i manjih zahvata, nakon kojih odlaze kući. U njemačkome jeziku naziv Ambulanz je sinonim za naziv poliklinika, ali označava i vozilo hitne pomoći, kao i poljsku, odnosno pokretnu bolnicu, dakle, ima šire značenje i od naziva ambulance u engleskom jeziku i od naziva ambulanta u hrvatskom jeziku. U talijanskome jeziku naziv ambulanza ima dva značenja – vozilo prve pomoći oboljelima i poljska bolnica (str. 52) (12). Sinonim za vozilo prve pomoći u talijanskome jeziku je pronto soccorso, čije je prvo značenje mjesto pružanja prve pomoći oboljelima. Riječ ambulatorio (str. 52) (12) u talijanskome jeziku označava koncept ambulante u hrvatskome jeziku.

U engleskome jeziku ne postoji morfološki oblik motorics*. Koncept koji je u hrvatskome jeziku označen nazivom motorika u engleskome se jeziku označava nazivima motor function, motor system i motor behaviour. Beyer (2) citira Guteworda i Pöhlmana (1966.) i motor system tumači u značenju neurokibernetskih obilježja koji uključuju subjektivne faktore i svjesnost, dok motor behaviour naglašava primarno “regulacijske i funkcionalne procese koji su podloga ponašanja i osobito se odnosi na promjene u ponašanju koje se mogu mjeriti elektromiogramom i elektroencefalogramom” (2). Dorland's Illustrated Medical Dictionary (3) nazivom motoricity (str. 1059) označava sposobnost izvođenja pokreta. U njemačkome jeziku naziv Motorik (str. 415 - 9, str. 905 - 10) označava ukupnost voljnih pokreta, dok u talijanskome jeziku također postoji naziv motorica koji je ekvivalentan hrvatskome nazivu motorika.

U engleskome jeziku riječ healthy (pridjev) je autentična engleska riječ u značenju koji je dobroga tjelesnog zdravlja ili zdravo razumskog prosuđivanja (str. 882) (11). Istoznačnice poput hale, hearty, robust, salutary i wholesome imaju uža značenjska polja i ne mogu ulaziti u iste kolokacije kao i riječ helathy. Kada se riječ healthy odnosi na tjelesno zdravlje onda ju je u engleskome jeziku moguće zamijeniti istoznačnicom sound. Suprotno tome, ukoliko se riječ sound odnosi na zdravo razumsko rasuđivanje, onda je tu riječ rjeđe moguće zamijeniti riječju healthy. Riječ sound je gotovo nemoguće primijeniti na tjelesno zdravlje – na primjer, dobra je kolokacija u engleskome healthy heart, a kolokacija sound heart bi bila nešto manje uspješna, premda moguća. Ipak, ponekad se istoznačnica sound može nadomjestiti riječju healthy u kolokacijama poput healthy periodontal tissue i sound periodontal tissue (5). U njemačkome se mogu koristiti istoznačnice gesund i heil, s tim da potonji naziv može osim značenja zdrav imati i značenje neozlijeđen, potpun, cjelovit. Riječ gesund se odnosi i na fizičko i na mentalno zdravlje. Ta bi riječ bila prijevodni ekvivalent engleske riječi sound, dok bi se riječ heil u značenju cjelovit mogla usporediti s engleskom riječju hole. U talijanskome jeziku pridjev sano ima značenje odsutnosti bolesti, poremećaja te se odnosi na dobro fizičko i psihičko zdravlje, a između ostalih značenja javljaju se ona poput pošten i moralan. Sinonimi te riječi u talijanskome su salubre i salutare te

se može zapaziti kako se navedeni talijanski termini ponašaju poput engleskih healthy i sound.

Moguće je zaključiti kako se nepodudarnost javlja u značenju i u uporabi sinonimnih parova: razlika među članovima sinonimnog para očituje se katkad tako da se samo jedan od njih javlja u određenom kontekstu (izričaju, pridjevskom skupu, ustaljenoj frazi i slično). Tako se, primjerice, usprkos sinonimnom značenju engleske riječi probe (sonda) i riječi explorer redovito govori o periodontal probe, ali ne o periodontal explorer. Naime, čini se da explorer ima šire značenjsko polje jer explorer ne mora nužno biti instrument kojim se ispituje, primjerica, kariozna lezija ispitivat će se posebnim instrumentom, dok će se mukobukalni nabori ispitivati prstom. U tome slučaju explorer ima značenje hrvatske riječi prst. Suprotno tome, dubina

parodontnog džepa ispituje se parodontnom sondom, dakle, u engleskom jeziku s periodontal probe.

Premda bi trebali nositi isto ili slično značenje, sinonimi se razlikuju po tome što jedan ima često šire značenjsko polje od drugoga. Stoga smo skloni opreznije definirati sinonime, primjerice, kao riječi koje imaju zajedničku samo jezgru značenja. Sinonimi teže diferencijaciji ili, pak, jedan ustupa mjesto drugome, a sam se povlači ili u pasivni rječnik ili postaje dio profesionalnog govora. Premda u svakodnevnom govoru svaki sinonim donosi neku stilističku nijansu, poštujući zakon ekonomičnosti nastoji se između više istoznačnica odabrati jednu koja osigurava preciznost opisa. Odabir riječi i izraza u velikoj će se mjeri razlikovati u stručnom pisanom članku od onoga koji će se koristiti u usmenom priopćenju.

Literatura

1. Benner KU. Gesundheit und Medizin heute, 3. prerađeno izdanje. Augsburg: Benchttermünz Verlag, 1997; 958.
2. Beyer E. (ur.) Wörterbuch der Sportwissenschaft. Deutsch, Englisch, Französisch. Dictionary of Sport Science. German. English. French. Dictionnaire des Sciences du Sport. Allemand. Anglais. Français. Schorndorf: Verlag Karl Hofmann, 1987; 425.
3. Dorland's illustrated medical dictionary. Philadelphia: W.B. Saunders Company, 1994; 68, 1059, 1364, 1432.
4. Frančić A, Hudeček L, Mihaljević M. Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2005; 306.
5. Goldstein RE. Esthetics in dentistry, 2. izdanje, svezak 2, Hamilton: B. C. Decker Inc, 2002.
6. Miller GA, Fellbaum Ch. Semantic networks of English, Cogn 1991; 41:197-229.
7. Riđanović M. Jezik i njegova struktura. Sarajevo, 1988; 295.
8. Vodanović M. Englesko-njemačko-hrvatski stomatološki rječnik. Zagreb: Školska knjiga, 2005; 35.
9. Wahrig G. Fremdwörter-Lexikon. München, Bertelsmann Lexikon-Verlag, 1974; 1415, 516, 557.
10. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch mit einem «Lexikon der deutschen Sprachlehre». München, Bertelsmann Lexikon Verlag, 1991; 905, 1017, 1066.
11. Webster's encyclopedic unabridged dictionary of the English language. New York, Gramercy Books, 1996; 882, 1610, 1721.
12. Zingarelli N. Il nuovo Zingarelli minore – vocabolario della lingua italiana. Bologna, Zanichelli, 1987; 52, 774, 827, 897.